Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/11/2026 02:16:00

DOI:10.17951/we.2022.8.2.223-224 | Wschód Europy • Восток Европы • East of Europe vol 8, 2 / 2022

Wiktor Werner
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3004-6021
e-mail:werner@amu.edu.pl

Wojny pamięci, czyli powrót historii. Recenzja książki *Constructing Memory: Central and Eastern Europe in the New Geopolitical Reality*, ed. by Hanna Bazhenova, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2022, ss. 264

Nakładem Wydawnictwa Instytutu Europy Środkowej ukazała się praca zbiorowa *Constructing Memory: Central and Eastern Europe in the New Geopolitical Reality* pod redakcją Hanny Bazhenovej. Pozycja ta zawiera szerokie panoramiczne ujęcie zagadnienia formowania się społecznej pamięci historycznej w Europie Środkowej i Wschodniej ze szczególnym uwzględnieniem obszaru poradzieckiego. Problem „gier pamięci", a nawet „wojen pamięci" ma szczególne znaczenie w epoce po upadku muru berlińskiego. Nadzieja na „koniec historii", czyli ostateczny triumf modelu liberalno-demokratycznego okazała się płonna. Świat powrócił na tory konfrontacji między zwalczającymi się modelami cywilizacyjnymi i politycznymi szybciej niż wielu obserwatorów dających się ponieść optymizmowi przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych przypuszczało. W kontekście mnożących się konfliktów politycznych, religijnych oraz ideologicznych nie sposób zgodzić się z koncepcją o śmierci meta-narracji historycznej, która wieszczy nastanie epoki samoświadomych i samowystarczalnych ideowo jednostek niepotrzebujących już więcej oparcia w pamięci kulturowej, tożsamości historycznej i świadomości społecznej. Ten moment jeszcze nie nastał i w świetle obecnych, tragicznych wydarzeń, jakich jesteśmy świadkami na wschodzie Europy, trudno jest spodziewać się jego urzeczywistnienia w najbliższej przyszłości. Wniosek z tej obserwacji jest następujący – przyszło nam żyć w świecie powrotu historii, jej gwałtownego wtargnięcia w przestrzeń, którą przywykliśmy (w ciągu kilkudziesięciu lat relatywnego spokoju) nazywać sferą prywatną.

W momencie gdy na ukraińskie miasta spadają rakiety, nie można postrzegać się jako jednostka oderwana od symbolicznej i historycznej wspólnoty – skoro chcąc nie chcąc podzielimy jej los. Sytuacja, w jakiej się znaleźliśmy, nie pozwala nam więcej

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 20/11/2026 02:16:00

(w imię indywidualistycznych koncepcji antropologicznych) ignorować znaczenia procesów formowania się wspólnotowych form świadomości. Form świadomości opartych na pamięci kolektywnej. Pamięci mającej charakter amplifikatora obecności historii w naszym życiu. Dlatego tak ważna, właśnie dzisiaj, jest refleksja nad zagadnieniami pamięci zbiorowej. Refleksję taką podejmują Autorzy książki *Constructing Memory: Central and Eastern Europe in the New Geopolitical Reality*. Rozważania zawarte w opracowaniu dotyczą szczególnie ważnego z perspektywy gier i wojen pamięci obszaru – Europy Środkowej i Wschodniej. W książce znajdziemy rozdziały poświęcone Litwie i krajom bałtyckim, Polsce, Białorusi, Ukrainie, Mołdawii wraz ze zbuntowanym, separatystycznym regionem Naddniestrza i wreszcie Rosji. Łącznie uzyskamy panoramiczny ogląd szerokiego spektrum problemów i zagadnień związanych z formowaniem się i przekształcaniem zbiorowych form świadomości opartych na pamięci historycznej – pamięci żywej i niedającej się zamknąć w przewidywalnych ramach.

Zbiorowa świadomość historyczna, tak jak ujmują ją Autorzy publikacji, znajduje się wprawdzie w związku z rzeczywistością geopolityczną, lecz nie jest to związek statyczny. Upadek ZSRR uaktywnił zamrożoną przez długie dziesięciolecia dyskusję nad kwestiami związanymi z tożsamością Ukraińców nieopartą na współdzielonej z Rosjanami historii, lecz na ich wielowiekowej walce o suwerenne państwo. Podobna dyskusja dotyczy pamięci historycznej Litwinów, Łotyszy i Estończyków, z której nie można było wymazać postrzegania ponad stu lat przynależności do Imperium Rosyjskiego i połowy wieku wchodzenia w skład ZSRR jako okresów okupacji a nie samorealizacji. Jednocześnie sentyment za socjalistycznym superpaństwem jest realnym elementem świadomości mieszkańców Naddniestrza niezależnie od jego wspierania przez militarną obecność kontyngentu wojsk Federacji Rosyjskiej na tym oderwanym od Mołdawii terytorium. Marzenia Polaków o wspólnocie narodów łączącą Bałtyk z Morzem Czarnym to, w tym kontekście, więcej niż geopolityczny mit – to koncept historycznej wspólnoty opartej na ideałach samostanowienia narodów – ideale bardzo głęboko zakorzenionym w zbiorowej pamięci o Rzeczypospolitej – państwie opartym na fundamencie wolności. Kwestia wolności – postrzeganej jako prawo do pamięci tak o rzeczach złych, jak i dobrych leży również u podstaw wielu społecznych aktywności obecnych w Rosji – a zwrot dokonujący się w stronę państwa despotycznego wiąże się z likwidacją tych ostoi wolności pamięci – w szczególności organizacji Memoriał, której działalność została zakazana w Rosji w 2022 roku. Zmaganie o wolność pamięci wyraża się szczególnie widocznie w zwalczaniu przez reżim Aleksandra Łukaszenki biało-czerwono-białej flagi Republiki Białorusi ustanowionej w 1991 roku na pamiątkę niepodległej Białorusi z roku 1918.

Związek wolności z pamięcią jest kwestią, której nie powinniśmy zignorować ani zlekceważyć, gdyż zmagania o wolną bądź zniewoloną przyszłość naszej części świata toczą się tu i teraz. Książka *Constructing Memory: Central and Eastern Europe in the New Geopolitical Reality* z pewnością tego związku i tych zagadnień nie pomija. Przeciwnie, zawiera ona zarówno wartościową wiedzę pochodzącą z badań empirycznych, jak i ciekawe przemyślenia na tych badaniach oparte.